

บทที่ 7

ความเป็นพลเมืองในสังคมยุคใหม่

อาจารย์ภณ ใจสมัคร

สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต...ปรับปรุงเรียบเรียง

หัวเรื่อง

- 7.1 ความหมาย และแนวคิดความเป็นพลเมือง
- 7.2 องค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นพลเมืองที่ดี
- 7.3 ลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย
- 7.4 การพัฒนาพื้นฐานความเป็นพลเมือง

แนวคิด

1. คำว่า “พลเมือง” เป็นคำที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับคำว่า “บทบาทหน้าที่” ในเชิงพฤติกรรมของบุคคลที่ดำเนินชีวิตในสังคมใด ๆ อย่างมีความรับผิดชอบ อาศัยกระบวนการหล่อหลอมขัดเกลาทางสังคม (socialization) อย่างเป็นขั้นเป็นตอนด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งเริ่มจากการปลูกฝังเพื่อสร้างความผูกพันรักใคร่ต่อกัน จนนำไปสู่การสร้างวิถีการอยู่ร่วมกัน และพัฒนาก้าวไปเป็นสังคมเล็ก ๆ เรียกว่า ครอบครัว
2. ลักษณะสำคัญของความเป็นพลเมืองในสังคม จะคำนึงถึงวิถีการดำรงชีวิตของบุคคลตามช่วงวัย (Life span) ต้องรู้จักการจัดการและควบคุมชีวิตตนเองให้เป็นไปตามบทบาทและหน้าที่ที่จะต้องแสดงความรับผิดชอบต่อตนเอง (Individual) และส่วนรวม (Collective) โดยมีพื้นฐานคุณธรรมจริยธรรมในชีวิต
3. การพัฒนาพื้นฐานความเป็นพลเมือง เป็นความจำเป็นแก่เยาวชนในศตวรรษที่ 21 อย่างมาก โดยเฉพาะสังคมไทย ต้องส่งเสริมและทำให้รู้จักคุณค่าความเป็นคนดีในสังคม มีความเป็นอิสระอย่างเปิดเผย และมีจิตสำนึกต่อการธำรงรักษาเอกลักษณ์ความเป็นตัวตนให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ เมื่อเรียนรู้บทเรียนนี้จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายความหมายของบทบาทหน้าที่พลเมืองที่ดีได้ถูกต้อง
2. ระบุองค์ประกอบที่สำคัญของพลเมืองที่ดีได้ถูกต้อง
2. บอกลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยได้
3. แจกแจงแนวทางการสร้างความเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมไทยได้

7.1 นิยาม ความหมายเกี่ยวกับคำว่า “พลเมือง”

หลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2488 (ค.ศ. 1945) อุดมการณ์ค่ายเสรีนิยมนำโดยสหรัฐอเมริกา กับอุดมการณ์ค่ายสังคมนิยม นำโดยสหภาพโซเวียตในเวลานั้น สร้างความตึงเครียดที่

หวาดระแวงต่อกัน กลายเป็น สงครามเย็น (Cold War System) แต่เมื่อระบอบคอมมิวนิสต์ล่มสลาย สิ้นสุดลงเมื่อปี พ.ศ. 2534 (ค.ศ. 1991) เกิดแนวคิดสังคมโลกสมัยใหม่ (New World Society) คือ สังคมยุคหลังสงครามเย็น (Post-Cold War) เป็นสังคมที่มีลักษณะเปิดกว้าง มีการสร้างความสัมพันธ์แบบร่วมมือระหว่างกัน เชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารความรู้ (Information Societies) แบบโลกไร้พรมแดนเสมือนเป็นโลกเดียวกัน เรียกว่า “กระแสโลกาภิวัตน์” ก่อให้เกิดความแตกต่างและสร้างความขัดแย้งระหว่างกัน กระทบต่อสิทธิและความเสมอภาค ความเท่าเทียมแห่งความเป็นพลเมือง จึงเกิดแนวคิดการสร้างความเป็นพลเมืองเพื่อการอยู่ร่วมกัน

คำว่า “พลเมือง” ปรากฏมาตั้งแต่สมัยกรีก และมักเกี่ยวข้องกับอำนาจอธิปไตย (sovereignty) ของรัฐ (State) ซึ่งลักษณะรัฐสมัยใหม่ (Modern State) ที่ว่านี้ ต้องมีองค์ประกอบ 4 องค์ประกอบ คือ (1) ประชาชน (2) ดินแดนที่แน่นอน (3) รัฐบาล และ (4) อำนาจอธิปไตยสังคม (โกวิท วงศ์สุรวัฒน์ , 2547) จวบจนกระทั่งในยุคหลังสงครามเย็น (Post-Cold War) ทำให้เกิดพลังพลเมืองในสังคมยุคใหม่ ที่มีมิติความอิสระและเสรีภาพมากขึ้น บุคคลแต่ละคนสามารถแสดงพลังอธิปไตยในตนเองให้ประจักษ์แก่การดำรงชีวิตของตนเอง หรือเรียกว่า ความเป็นประชาธิปไตย นั่นหมายถึง ประชาชนมีความพร้อมจะปกป้องและเรียกร้องความเสมอภาคและยุติธรรมต่อการดำรงอยู่จนเกิดเป็นพลังแห่งความเป็นพลเมือง จนนำไปสู่ความเป็นชาตินิยม (nationalism) สร้างเงื่อนไขเรียกร้องความเป็นตัวตน ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญในสังคมร่วมสมัย

คำว่า “พลเมือง” (Citizen) หมายถึง สถานะบุคคลในสังคมใด ๆ ที่แสดงถึงความเป็นผู้มีสิทธิและเสรีภาพอย่างอิสระในการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งมีนักวิชาการหลายคนกล่าวไว้ดังนี้

วรากรณ์ สามโกเศศ, (ม.ป.ป.) ให้ความหมายว่า “ความเป็นพลเมือง”(Citizenship) หมายถึง การเป็นคนที่ได้รับผิดชอบได้ด้วยตนเอง มีความสำนึกในสันติวิธี มีการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น

ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล, (ม.ป.ป.) กล่าวไว้ว่า “ความเป็นพลเมืองของระบอบประชาธิปไตย” หมายถึง การที่สมาชิกมีอิสรภาพ ควบคู่กับความรับผิดชอบ และมีอิสรเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่

คิม ไชยแสนสุข, (ม.ป.ป.) กล่าวไว้ว่า หน้าที่ของความเป็นพลเมือง ไม่ว่าจะความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นเรื่องที่ได้รู้ทุกคนอยู่แล้ว แต่การเสริมความรู้ให้ลึกซึ้งในเนื้อหาจนเกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้เป็นเรื่องสำคัญ ต้องอบรมครูอาจารย์รุ่นใหม่ที่ยังขาดองค์ความรู้ที่จะสอนความเป็นพลเมืองให้กับนักศึกษา เพราะการสอนเด็กที่เป็นไม้แกล่ ไม่ใช่การสอนโดยอ่านจากหนังสือให้นักศึกษาฟัง แต่ต้องตีความตัวหนังสือให้แตกฉาน และทำให้เข้าถึงสำนึกหน้าที่ความเป็นพลเมือง ต้องเพิ่มเทคนิควิธีการสอนเพื่อดึงดูดนักศึกษาให้เกิดความสนใจ

บรูบาเคอร์ (Brubaker, 1992) อธิบายไว้ว่า สังคมสมัยใหม่นั้น พลเมืองย่อมดำรงไปตามขอบเขตของระบบการเมืองที่ต้องรู้ว่าสมาชิกมีสิทธิ (rights) และหน้าที่ (duties) ในชุมชน (อ้างใน Anthony Giddens, Mitchell Duneier and Richard P. Appelbaum, 2007: 393)

- มาร์แชล (Marshall, 1973) อธิบายรูปแบบสิทธิพลเมืองไว้ 3 แบบ คือ
1. Civil rights เป็นสิทธิบุคคลในกฎหมาย เสรีภาพบุคคลที่จะเลือกดำรงอยู่ ความเสมอภาคความเป็นธรรม
 2. political rights เป็นสิทธิที่มีส่วนร่วมในการเลือกตั้ง และความเห็นชอบกับรัฐบาล

3. social rights เป็นสิทธิเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สวัสดิการ ความมั่นคง การดูแลรักษาพยาบาล การดูแลการเลิกจ้างงาน หรือการรับรองค่าจ้างขั้นต่ำ ซึ่งรัฐต้องให้การคุ้มครอง

ไบร์เซล (Birzea, 2000) ให้นิยามคำว่าพลเมืองไว้ 2 มิติ คือ (1) พลเมืองเกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาท และ (2) ความยุติธรรม (justice) และความเท่าเทียม (equality) ของสิทธิ์

ดังนั้น คำว่า **พลเมือง** หมายถึง ประชาชน ราษฎร ชาวประเทศ (พจนานุกรมอิเล็กทรอนิกส์ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542) ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Citizen” คือ ผู้อาศัยอยู่ในเมือง หรือผู้มีสิทธิอย่างเต็มที่ในรัฐ (Hornby, 1987: 150) ในบริบทที่สัมพันธ์กับปัญหาทางสังคมเป็นสำคัญ สรุปความหมายโดยรวมว่า **พลเมือง** หมายถึง บุคคลหรือประชาชนที่อาศัยอยู่ในบ้านเมืองใดบ้านเมืองหนึ่ง โดยมีระเบียบกฎเกณฑ์การปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกัน มีส่วนร่วมสร้างกฎเกณฑ์ ธรรมเนียมปฏิบัติที่ดี และมีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยมีกฎหมายแห่งรัฐเป็นเครื่องมือควบคุมพลเมืองและความเป็นพลเมือง

อย่างไรก็ตาม เราจำเป็นต้องรู้จัก “**พลเมือง**” ควบคู่กับ “**บทบาท**” และ “**หน้าที่**” ไปพร้อม ๆ กันด้วย หมายความว่า พลเมืองใด ๆ ก็ตาม ต่างมีบทบาทและหน้าที่กำกับให้บุคคลนั้นต้องกระทำหรือต้องปฏิบัติตนไปตามขอบเขตอำนาจรัฐที่กำหนดไว้ร่วมกันอย่างไร เท่าใด เพียงใด และต้องไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและส่วนรวม

7.2 แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง

เมื่อระบอบคอมมิวนิสต์ล่มสลายสิ้นสุดลงเมื่อปี พ.ศ. 2534 (ค.ศ. 1991) เราก็ต้องกล่าวขานสังคมยุคหลังสงครามเย็น (Post-Cold War) ที่สหรัฐอเมริกาก้าวขึ้นมาเป็นผู้โดดเด่นทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง มีความพยายามสร้างระเบียบโลกใหม่ จนทำให้เกิดระบบสังคมโลกสมัยใหม่ (New World Society) มีระเบียบโลกใหม่ที่เน้นความสำคัญ 5 ประการ คือ

1. การเคารพสิทธิมนุษยชน
2. การปกครองระบอบประชาธิปไตย
3. การค้าเสรี
4. การรักษาสภาพแวดล้อม
5. การใช้หลักธรรมาภิบาล

แต่มุมมองของประเทศบางประเทศยังเห็นว่า แนวคิดดังกล่าวอาจเป็นช่องทางให้เกิดการแทรกแซงกิจการภายในของประเทศต่าง ๆ ได้ง่าย เช่น สาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศญี่ปุ่น และประเทศกลุ่มตะวันออกกลาง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความร่วมมือของสังคมยุคใหม่ก็ไม่ได้ปิดกั้น แต่กลับมีลักษณะเปิดกว้าง พยายามสร้างความสัมพันธ์แบบร่วมมือระหว่างกันมากขึ้น โดยใช้การพัฒนาสังคมสู่สังคมข้อมูลข่าวสารความรู้ (Information Societies) เปิดสังคมโลกให้ไร้พรมแดน เสมือนเป็นโลกเดียวกัน หรือเรียกว่า “โลกาภิวัตน์” ปรากฏการณ์ดังที่กล่าว ก่อนข้างนำไปสู่การกระทบกระทั่ง อารมณ์และความรู้สึกของบุคคลและสังคมแต่ละสังคมได้โดยง่าย ก่อให้เกิดความแตกต่างและสร้างความขัดแย้งระหว่างกัน กระทบต่อสิทธิและความเสมอภาค ความเท่าเทียมแห่งความเป็นมนุษย์ อาจสร้างความขุ่นเคืองระหว่างกันได้ง่ายขึ้น

ดังนั้น แนวคิดการสร้างความเป็นพลเมืองเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข จึงเป็นวิธีการที่องค์การสหประชาชาติให้ความสนใจมากขึ้น เพื่อให้การอยู่ร่วมกันมีความมั่นคง ปลอดภัย และเป็นสุขต่อกัน สำหรับสังคมตะวันตก มีการศึกษาและให้ความสำคัญกับความเป็นพลเมืองเป็นอย่างมาก และพลเมืองก็รู้จักบทบาทและหน้าที่ของตนเองภายใต้ขอบเขตของสิทธิและเสรีภาพที่กฎหมายกำหนดไว้อย่างชัดเจน และมีความก้าวหน้าเรื่อยมาจวบปัจจุบัน แต่ในสังคมตะวันออกให้ความสนใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองภายหลังยุคสิ้นสุดสงครามเย็น ที่ยังคงเคลือบแคลงด้วยความหวาดระแวงของอำนาจอธิปไตย โดยมีปัจจัยทางจิตสังคมและกระแสโลกาภิวัตน์เป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดความสนใจภายใต้สังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่

การกล่าวขานถึง **พลเมือง (Citizen)** หรือ **ความเป็นพลเมือง (Citizenship)** ในยุคสังคมกรีกและโรมัน ถือเป็นต้นแบบประชาธิปไตยและมีพัฒนาความเป็นเมืองที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ประชาชนในรัฐมีความรู้ความเข้าใจสภาพการณ์ทางสังคมกว้างขวางมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการติดต่อสื่อสารระหว่างกันทั้งทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง ดังนั้น สังคมในศตวรรษที่ 21 ก็ยังมีผู้นำในรัฐต่าง ๆ หยิบยกเอา “**ความเป็นพลเมือง**” เป็นเครื่องมือพัฒนาการอยู่ร่วมกัน และส่งเสริมให้ระบบการเมืองการปกครองจนก้าวไปสู่ความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยมากเท่าใด ก็ย่อมได้รับการยอมรับและช่วยเหลือเกื้อกูลให้สังคมนั้นก้าวไปสู่การพัฒนาประเทศภายใต้ระเบียบโลกใหม่โดยง่าย ทำนองเดียวกันประเทศนั้น ๆ ต้องปลูกฝังรากฐานความรู้ความเป็นพลเมืองให้สืบทอดได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

สังคมไทยยุคใหม่ ต้องทบทวนความเป็นพลเมืองที่สามารถสร้างความร่มเย็นเป็นสุขระหว่างกัน จึงควรส่งเสริมความรู้ความเข้าใจสาระสำคัญของความเป็นพลเมือง โดยใช้หลัก “เข้าใจ เข้าถึง และเข้าพัฒนา” เพราะความรู้และความเข้าใจพลเมือง จะเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมและเสมอภาคได้ จะต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมตามพื้นฐานของพลเมืองที่ควรจะเป็นอย่างเหมาะสม และต้องมีหลักคุณธรรมเป็นพื้นฐานแก่คนเป็นสำคัญ

7.3 พัฒนาการพลเมืองประชาธิปไตยในประเทศไทย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชอาณาจักรสยาม เป็นผู้ผู้นำพาประเทศสู่ความเป็นสากล มีความพยายามปรับตัวเองให้ก้าวสู่การพัฒนารัฐชาติ (nation-state) อย่างสากล ทรงปรับปรุงระบบการเมือง การปกครอง สังคม การศึกษา เศรษฐกิจให้ทันสมัย เพื่อก้าวเป็นสังคมใหม่ในสังคมโลกตะวันตก จนกระทั่งรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ก็มีความพยายามดำเนินงานตามพระบรมราโชบายของพระราชบิดาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งมีคณะราษฎร (คณะราษฎร) เข้ายึดพระราชอำนาจพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 เพียงเพื่อต้องการให้อำนาจพระมหากษัตริย์ไปอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างการปกครองและการเมือง รวมถึงปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจในขณะนั้น อาทิ เศรษฐกิจตกต่ำที่สืบเนื่องจากภัยสงครามโลก ความขัดแย้งระหว่างสถาบันเก่าและสถาบันใหม่ และอิทธิพลจากภายนอกประเทศ (ลิติตี วีระเวคิน, 2550 : 134-139) เราคนไทยจึงได้รับพระราชทานอำนาจสูงสุด ที่เรียกว่า “อำนาจอธิปไตย” แก่ประชาชนชาวไทยทุกคน ทำให้ราชอาณาจักรไทย หรือประเทศไทย มีทั้งกฎหมายรัฐธรรมนูญและรัฐธรรมนูญ ฉบับแรก ชื่อว่า “พระราชบัญญัติธรรมนูญการ

ปกครองแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475” ทรงเน้นย้ำว่า “...อำนาจสูงสุดนี้ ไม่ได้มอบให้คนใดคนหนึ่ง หากแต่มอบให้ราษฎรชาวไทยทุกคน...” เพื่อนำไปสู่ระบอบประชาธิปไตยตามพระราชประสงค์อยู่แล้ว

แต่ตลอดเวลากว่า 80 ปี สังคมไทยมักกล่าวขานกันว่า ...ตั้งแต่สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้วนั้น ประชาชนชาวไทยไม่ได้มีประชาธิปไตยอย่างแท้จริง... ซึ่งคำกล่าวข้างต้นเป็นประเด็นที่น่าขบคิดเป็นอย่างมาก แต่สามารถอธิบายได้จากข้อเท็จจริง คือ เมื่อพระราชทานให้คณะราษฎรแล้ว การใช้อำนาจนั้น ๆ ล้วนแต่ได้ผูกขาดแก่คนที่มีและใช้อำนาจเหนือกว่าประชาชนมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นคณะบุคคลที่ทรงอำนาจ นายทุน เอกชน และนายทุนรัฐ ล้วนแต่ผลัดเปลี่ยนกันขึ้นมาครอบครองและใช้อำนาจเหนืออธิปไตยของประชาชนทั้งสิ้น จนเกิดเป็นปัญหาการเมืองการปกครอง และเกิดความขัดแย้งแบบสะสมอย่างยาวนาน

หากเราต้องคำนึงว่า “สังคมประชาธิปไตย” เป็นสังคมที่ประชาชนมีโอกาสแสดงวิถีคิดและวิถีการกระทำที่บ่งชี้ลักษณะความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันของบุคคลที่เป็นประชาชนทุกคน โดยยึดหลักการอยู่บนเสรีภาพแห่งความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน และเป็นสุขร่วมกัน และบริหารจัดการให้ดำเนินไปตามความสัมพันธ์ทางโครงสร้างสังคมที่มีสถานภาพตามบทบาทและหน้าที่ของแต่ละบุคคล ฉะนั้น พลเมืองในสังคมประชาธิปไตย ต้องยึดถือและเคารพอำนาจอธิปไตยของประชาชนในการปกครองให้สังคมเกิดความผาสุกร่วมกันอย่างถูกต้องด้วย

คำว่า “ประชาธิปไตย” คืออะไร

ประชาธิปไตย คือ ระบอบการปกครองที่มีระบบอำนาจสูงสุดในประเทศ เป็นของประชาชน (ประชา + อธิปไตย) โดยประชาชนเป็นผู้ปกครองตนเอง หรือเป็นการปกครอง โดยประชาชน (ขออย่าว่าประชาชนในที่นี้ไม่ใช่กลุ่มใดหนึ่งกลุ่มหนึ่ง) หากแต่เป็นประชาธิปไตยของประชาชนทุกคน ซึ่งวิธีการที่แสดงให้เห็นว่าเป็น “ของประชาชนทุกคน” ดูจะเป็นปัญหาในสังคมไทยปัจจุบันนี้ เพราะสังคมไทยใช้อำนาจของประชาชนผ่านระบบตัวแทน หากประชาชนรู้สึกตัวแทนไม่ชอบธรรม ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อประโยชน์ของประชาชน คือ เพื่อประโยชน์ของประชาชน ทุกคนไม่ตอบสนอง และจะนำไปสู่ความขัดแย้งในที่สุด

หลักการเริ่มแรกของคำว่า ประชาธิปไตย (democracy) หมายถึง รูปการปกครองที่ประชาชนทั้งหมด มีสิทธิที่จะตัดสินชี้ขาดปัญหาทางการเมือง โดยอาศัยหลักการฟังเสียงข้างมาก (majority rule) เรียกว่า ประชาธิปไตยทางตรง (direct democracy) ประชาชนใช้อำนาจด้วยตนเองปรากฏในสังคมกรีกยุคอดีต (ประหยัด หงษ์ทองคำ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์: 11) และเป็นหลักการที่นักวิชาการทางการเมืองการปกครองนำมาใช้และพัฒนาก้าวหน้าตามลำดับ แต่ในปัจจุบันการพัฒนาบ้านเมืองติดต่อเชื่อมโยงกันกว้างขวาง มีความซับซ้อนในเรื่องต่าง ๆ ทำให้ประชาชน ต้องใช้อำนาจประชาธิปไตยผ่านผู้แทนเป็นสำคัญ เรียกว่า ประชาธิปไตยทางอ้อม (indirect democracy or representative government) ซึ่งประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งมาตามกระบวนการปกครอง

ดังนั้น สังคมประชาธิปไตย จึงเป็นสังคมที่ประกอบด้วย คนแต่ละคนอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน มีการปฏิบัติตามกฎหมาย มีอาชีพสุจริต มีศักดิ์ศรีความเป็นคนเท่าเทียมกัน และสิทธิเสรีภาพในด้านต่างๆ ภายใต้รัฐธรรมนูญฉบับเดียวกัน (ลิขิต ธีรเวคิน , 2551) ซึ่งบุคคลแต่ละคนที่เป็น

องค์ประกอบส่วนย่อยของสังคม ต่างก็มีบทบาท หน้าที่ เป้าหมาย และวัตถุประสงค์แตกต่างกัน บุคคลที่อยู่สถานภาพ (Status) นั้น ๆ ต้องแสดงบทบาทตามหน้าที่ที่มีสิทธิต้องปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ทำให้เกิดการพัฒนาสังคมและประเทศชาติอย่างแท้จริง

ประเทศใดที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ประเทศก็จะมีประชาชนที่มีฐานะเป็น **เจ้าของประเทศ** เมื่อเป็นเจ้าของประเทศประชาชนย่อมมีสิทธิและมีเสรีภาพในประเทศของตน เช่นเดียวกับเจ้าของบ้านที่มีสิทธิและมีเสรีภาพในบ้านของตน ประชาธิปไตยจึงแตกต่างจากระบอบการปกครองระบอบอื่น เพราะระบอบอื่นประชาชนจะเป็นเพียง **ผู้อาศัย** และมีสิทธิเสรีภาพเพียงพอที่ผู้มีอำนาจของประเทศจะ **อนุญาต** ให้มีเท่านั้น

ในประเทศไทยนั้น **อำนาจสูงสุดในประเทศ** หรือ **อำนาจอธิปไตย** ได้กลายเป็นของประชาชน เมื่อได้มีการประกาศใช้ **รัฐธรรมนูญฉบับแรก** ซึ่งมีชื่อว่า “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475” ในวันที่ 27 มิถุนายน 2475 หรือสามวันหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยมีคำปรารภและมาตราแรกดังต่อไปนี้

โดยที่คณะราษฎร (คะ-นะ-ราด-สะ-ดอน) ได้กราบบังคมทูลขอรัชกาลที่ 7 ให้ทรงอำนาจอยู่ภายใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม เพื่อบ้านเมืองจะได้เจริญขึ้น และทรงยอมรับตามคำขอของคณะราษฎร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยมีมาตราหนึ่งซึ่งทรงกำหนดไว้อย่างหนักแน่น คือ

มาตรา 1 อำนาจสูงสุดในประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย...

รัชกาลที่ 7 ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยที่ท้ายรัฐธรรมนูญฉบับนี้โดย ไม่มีผู้รับสนองพระบรมราชโองการ ดังเช่นพระบรมราชโองการในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งแตกต่างไปจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยอีก 19 ฉบับที่มีผู้รับสนองพระบรมราชโองการเสมอ เพราะรัฐธรรมนูญฉบับแรกนี้จึงเป็น รอยต่อระหว่าง **ระบอบราชาธิปไตย** ที่อำนาจสูงสุดเป็นของพระมหากษัตริย์ กับ **ระบอบประชาธิปไตย** ที่อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน และมีฐานะเป็น **หนังสือมอบอำนาจสูงสุดในประเทศ** ให้กับ “ราษฎรทั้งหลาย” โดยพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจเดิม ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยมอบอำนาจนั้นด้วยพระองค์เอง “อำนาจสูงสุดในประเทศเป็นของราษฎรทั้งหลาย” โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ จึงเริ่มต้นในประเทศไทยนับแต่บัดนั้น

รัฐธรรมนูญในระบอบประชาธิปไตยจึงมีฐานะเป็น **สัญญาประชาคม** ของคนในชาติที่ตกลงกันว่า จะปกครองกันด้วยระบอบประชาธิปไตย โดยใช้กติกาตามที่ตกลงกันไว้ในรัฐธรรมนูญ และนี่คือความหมายของ **รัฐธรรมนูญ** ในระบอบประชาธิปไตย

เมื่ออำนาจสูงสุดในประเทศเป็นของประชาชน ประชาธิปไตยจึงก่อให้เกิด **หลักสิทธิเสรีภาพ** และต้องมีการประกันสิทธิเสรีภาพให้กับประชาชนผู้เป็นเจ้าของประเทศ และโดยที่ประชาชนร่วมกันเป็นเจ้าของประเทศ ตามหลักกฎหมายในเรื่องการเป็น **เจ้าของร่วม** นั้น ถ้าของสิ่งใดมีเจ้าของมากกว่าหนึ่งคน ทุกคนย่อมมีส่วนเป็นเจ้าของในสิ่งของนั้นอย่างเสมอกัน ถ้าเอาไปขายก็ต้องแบ่งให้มีส่วนแบ่งไปเท่าๆ กัน ดังนั้น ในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนทุกคน – ไม่ว่าจะเป็นเพศไหน หรือมีการศึกษาสูง

ตัวอย่างไร หรือยากดีมีเงินแค่ไหน หรือนับถือศาสนาใด - ย่อมมีส่วนเป็นเจ้าของประเทศอย่างเสมอกัน ทำนองเดียวกันกับการที่คนหลายคนร่วมกันเป็นเจ้าของบ้านหลังหนึ่ง เจ้าของบ้านทุกคนย่อมมีสิทธิและมีเสรีภาพในบ้านหลังนี้อย่างเสมอกัน โดยเหตุนี้ ประชาธิปไตยนอกจากจะทำให้เกิดสิทธิเสรีภาพ ยังทำให้เกิด **หลักความเสมอภาค** ขึ้นมาพร้อมกันด้วย

ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยประชาชนจึงมีความเท่าเทียมกัน ในระบอบนี้ประชาชนจะเป็นเจ้าของชีวิต มีสิทธิส่วนบุคคล และมีเสรีภาพในการเลือกวิถีชีวิตของตนเอง โดยที่ไม่จำเป็นต้องคิดเหมือนกัน เชื่อเหมือนกัน หรือเห็นเหมือนกัน หากสามารถที่จะ **แตกต่าง** กันได้ ประชาธิปไตยจึงเป็นเรื่องของความ **หลากหลาย** ภายใต้หลักความเสมอภาค สำหรับในเรื่องอันเป็นเรื่องของส่วนรวม หรือในเรื่องของการเมืองการปกครอง โดยเหตุที่ประชาชนแตกต่างกันและมีความเห็นที่แตกต่างกันได้ หากไม่สามารถ **เห็นพ้องต้องกัน** ได้ ประชาธิปไตยซึ่งเป็นการปกครองโดยประชาชน ก็จะต้องตัดสินใจปัญหาโดยใช้ **หลักเสียงข้างมาก** แต่การใช้หลักเสียงข้างมากอย่างเดียว จะกลายเป็น **เผด็จการเสียงข้างมาก** ไปได้ ประชาธิปไตยจึงต้องมีการ **คุ้มครองเสียงข้างน้อย** ด้วย เพราะประชาธิปไตยมิใช่ระบอบการปกครองแบบพวกมากลากไป หรือระบอบพวกมากเป็นใหญ่ เสียงข้างมากจึงต้องรับฟังและเคารพเสียงข้างน้อยด้วย

หลักประชาธิปไตยทั้ง 3 ประการนี้ คือ

- (1) อำนาจอสูงสุดเป็นของประชาชนและการปกครองโดยประชาชน
- (2) สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค และ
- (3) การปกครองโดยเสียงข้างมากที่คุ้มครองเสียงข้างน้อย

หลักการของ “ประชาธิปไตย” ประชาชนชาติใดที่ต้องการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย จะต้องนำหลักการดังกล่าวนี้มาเขียนเป็น **กติกา** เพื่อใช้ในการปกครองตนเองของประชาชน กติกานี้ก็คือ **รัฐธรรมนูญ** นั่นเอง รวมทั้งต้องมีสร้างวิถีชีวิตความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง หรือวิถีพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย (สุชุม นวลสกุล, 2539: 20-22) คือ

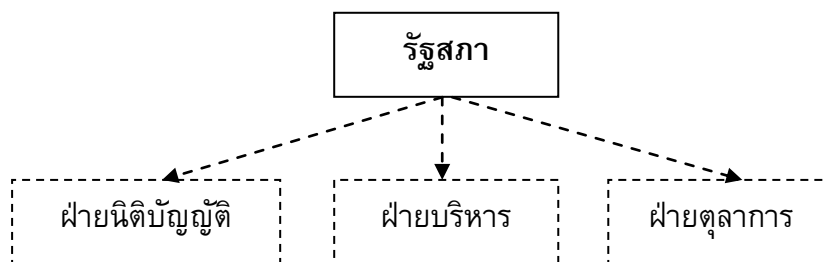
1. การเคารพหลักการเหตุผล (Rational) มากกว่าการเคารพตัวบุคคล โดยเคารพและยอมรับว่าคนทุกคนมีสติปัญญาและเหตุผลในขอบเขตที่ต่างกัน
2. การรู้จักการประนีประนอม (Compromise) เป็นการยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างกัน แต่ต้องไม่ทำให้ความเห็นที่แตกต่างนำไปสู่ความแตกแยก
3. การมีระเบียบวินัย (Discipline) คนทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองโดยแท้ ไม่ยอมให้คนหนึ่งคนใดทำตามอารมณ์และใจของตนเอง
4. การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม (Public Mind) การดำเนินกิจกรรมใดๆ ต้องคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ
5. การรู้จักมีส่วนร่วมในการปกครอง (Participation) เป็นความสามารถแสดงสิทธิและหน้าที่ในการกำกับติดตามตรวจสอบการบริหารจัดการของบ้านเมืองทุกมิติ

ประชาธิปไตย คือการปกครองโดย “กติกา” ที่มาจากประชาชน

ระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นการปกครองโดยกติกา หรือ การปกครองโดยกฎหมาย (The Rule of Law) หรือที่เรียกว่า “นิติรัฐ” ซึ่งหมายถึงรัฐที่ปกครองโดยกติกา มิใช่ปกครองโดย อำนาจอใจ

หรือ ใช้กำลัง โดยทุกคนจะต้องอยู่ภายใต้กติกาหรือกฎหมายอย่างเสมอกัน รัฐบาลก็ต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย และจะมีอำนาจกระทำกรใดที่กระทบต่อสิทธิเสรีภาพประชาชนได้ต่อเมื่อมีกฎหมายให้อำนาจไว้เท่านั้น และเนื่องจากประชาธิปไตยคือการปกครองโดยประชาชน กฎหมายที่ใช้ในการปกครองจึงต้องมาจากประชาชน และนี่เองคืออำนาจหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎร “สภา” ของ “ผู้แทนราษฎร” ที่ “ราษฎร” ได้เลือกเข้าไปทำหน้าที่ออกกฎหมายแทนตนเอง

ในระบอบประชาธิปไตยตามบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญ ต้องใช้อำนาจอธิปไตยผ่าน “รัฐสภา” ปัจจุบันใช้ 2 สภา คือ สภาสูง (วุฒิสภา) และสภาล่าง (สภาผู้แทนราษฎร) มีการใช้อำนาจแทนประชาชนผ่านโครงสร้างอำนาจ 3 ฝ่าย คือ

อำนาจฝ่ายบริหาร หรือเป็นการใช้อำนาจของรัฐบาล ที่มาจากกฎหมายที่ตราขึ้นมาโดยฝ่ายนิติบัญญัติ

อำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ ที่มาจากประชาชน ถ้าหากรัฐบาลละเมิดกฎหมาย หรือใช้อำนาจโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ก็ต้องได้รับการพิจารณาจากฝ่ายตุลาการ

อำนาจฝ่ายตุลาการ หรือศาลจะเป็นผู้ใช้อำนาจตีความกฎหมายในการตัดสิน เพื่อควบคุมการใช้อำนาจให้เป็นไปตามกฎหมายที่มาจากประชาชน และต้องมีความยุติธรรมอย่างเคร่งครัด

และนี่คือ หลักการแบ่งแยกอำนาจของระบอบประชาธิปไตย ที่ต้องมีการแบ่งแยกอำนาจออกเป็น อำนาจนิติบัญญัติ (ตรากฎหมาย) อำนาจบริหาร (ใช้กฎหมาย) และ อำนาจตุลาการ (ตีความกฎหมาย) เพื่อให้เกิดการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจ (checks & balances) มิให้ผู้มีอำนาจใช้อำนาจได้ตามอำเภอใจ หากต้องใช้ภายใต้กฎหมายหรือกติกาที่มาจากประชาชน

ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย จะต้องนำหลักการทั้งหลายเหล่านี้มาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในระบอบประชาธิปไตยรัฐธรรมนูญจึงเป็น **กฎหมายสูงสุด** เป็นกฎหมายของกฎหมาย ที่กำหนดว่า กฎหมายหรือกติกาที่ใช้ในการปกครองจะบัญญัติออกมาโดยกระบวนการอย่างไร ทั้งจะต้องมีการกำหนดระบบและรูปแบบที่ใช้ในการปกครอง พร้อมกับมีการประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน

แนวทางการพัฒนาประชาธิปไตยให้ประสบความสำเร็จแก่ประชาชน เราต้องทำให้ประชาชนเป็น “พลเมือง” ในการอธิบายเรื่องดังกล่าวผู้เขียนได้ตัดตอนมาจากหนังสือการศึกษาความเป็นพลเมือง (ปริญา เทวนฤมิตรกุล, 2554)

ระบบคิดเกี่ยวกับการปกครองสังคมโลกปัจจุบัน เห็นว่าระบอบ “ประชาธิปไตย” ไม่เพียงแต่มีกติกาหรือมีรัฐธรรมนูญที่กำหนดระบบการปกครองประเทศไว้ภายใต้หลักการของรัฐธรรมนูญเท่านั้น แต่สิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ คน หรือ ประชาชน ซึ่งเป็นเจ้าของประเทศ มีความแตกต่างหลากหลายภายใต้หลักสิทธิเสรีภาพ และหลักความเสมอภาค จำเป็นต้องมีความเป็น “พลเมือง” ในระบอบ

ประชาธิปไตยมากำกับควบคุม ที่เกิดขึ้นเป็นการปกครองโดยประชาชน หรือ ประชาชนปกครองตนเอง ซึ่งจะประสบความสำเร็จได้ก็ต้องทำให้คนในสังคมเป็น “พลเมือง” ของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งคนแต่ละคนต้องลักษณะ 6 ประการ ดังต่อไปนี้คือ

หนึ่ง	มีอิสรภาพและพึงตนเองได้
สอง	เห็นคนเท่าเทียมกัน
สาม	ยอมรับความแตกต่าง
สี่	เคารพสิทธิผู้อื่น
ห้า	รับผิดชอบต่อสังคม
หก	เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม

ซึ่งอาจารย์ปริญญา เทวานฤมิตรกุล อธิบายไว้เป็นลำดับว่า **พลเมือง** หรือ **ประชาชน** ต้องมีลักษณะดังนี้

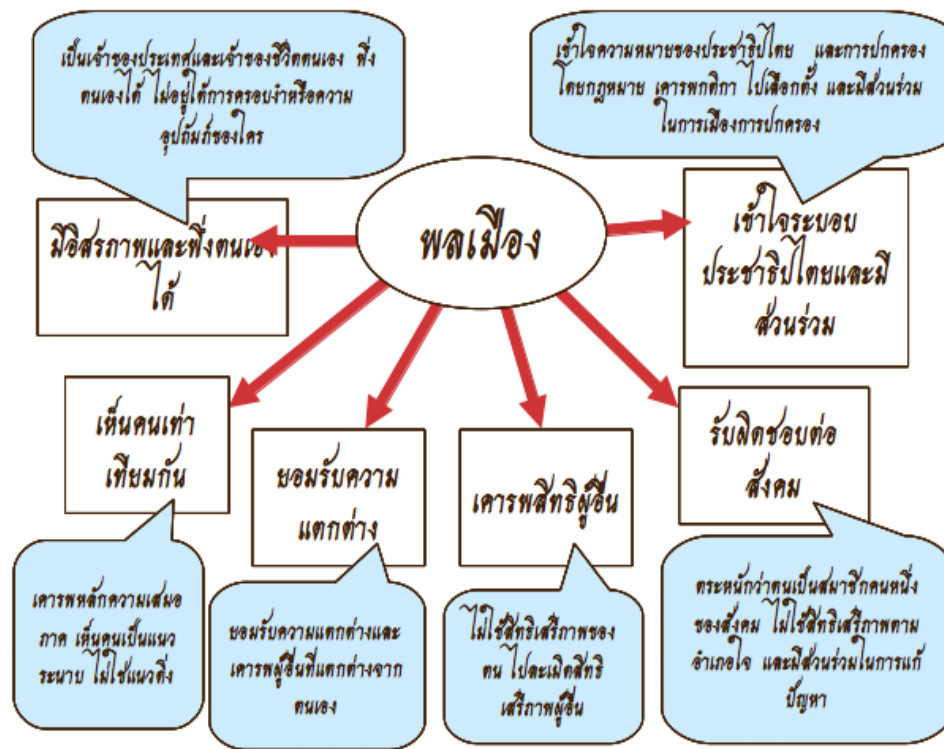
1. มีอิสรภาพและพึงตนเองได้

ระบอบประชาธิปไตย คือ ระบอบการปกครองที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในประเทศ ประชาชนในประเทศมีฐานะเป็นเจ้าของประเทศ เมื่อประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ ประชาชนจึงเป็นเจ้าของชีวิต และมีสิทธิเสรีภาพในประเทศของตนเอง ทำนองเดียวกับเจ้าของบ้านมีสิทธิเสรีภาพในบ้านของตน ระบอบประชาธิปไตยจึงทำให้เกิด หลักสิทธิเสรีภาพ และทำให้ประชาชนมีอิสรภาพ คือเป็นเจ้าของชีวิตตนเอง “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย เป็น ไท คือเป็น อิสรชน ที่พึงตนเองและสามารถรับผิดชอบตนเองได้ และไม่ยอมตนอยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจ หรือภายใต้ “ระบบอุปถัมภ์” ของผู้ใด และเป็น “พลเมือง” หรือสมาชิกคนหนึ่งของสังคมได้อย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อสามารถรับผิดชอบตนเองได้

2. เห็นคนเท่าเทียมกัน

ประชาธิปไตย คือระบอบการปกครองที่ให้อำนาจสูงสุดในประเทศเป็นของประชาชน ดังนั้น ในสังคมระบอบประชาธิปไตย ไม่ว่าจะประชาชนจะแตกต่าง หรือ สูงต่ำ กันอย่างไร ไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจน ไม่ว่าจะจับดอกเตอร์หรือจบ ป. 4 ไม่ว่าจะมียาชีพอะไร ไม่ว่าจะเป็เจ้านายหรือเป็นลูกน้อง ทุกคนล้วนแต่เท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศ

“พลเมือง” จึงต้อง เคารพหลักความเสมอภาค และเห็นคนเท่าเทียมกัน คือเห็นคนเป็น แนวระนาบ (horizontal) เห็นตนเท่าเทียมกับคนอื่น และเห็นคนอื่นเท่าเทียมกับตน ไม่ว่าจะยากดีมีจน ทุกคนล้วนมีศักดิ์ศรีของความเป็นเจ้าของประเทศเสมอกัน แม้จะมีการพึ่งพาอาศัยแต่จะเป็นไปอย่างเท่าเทียม แต่จะมีความแตกต่างอย่างโดยสิ้นเชิงจากสังคมแบบอำนาจนิยมในระบอบเผด็จการหรือสังคมระบบอุปถัมภ์ ซึ่งโครงสร้างสังคมเป็น แนวตั้ง (vertical) ที่ประชาชนไม่เสมอภาค ไม่เท่าเทียม ไม่ใช่อิสรชน และมองเห็นคนเป็นแนวตั้ง มีคนที่อยู่สูงกว่า และมีคนที่อยู่ต่ำกว่า โดยจะ ยอมคนที่อยู่สูงกว่า แต่จะ เหยียด คนที่อยู่ต่ำกว่า ซึ่งมีใช้ลักษณะของ “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย

ที่มา: การสัมมนาการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง, ปริญญา เทวานฤมิตรกุล : จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2555.

3. ยอมรับความแตกต่าง

ประชาธิปไตย คือระบอบการปกครองที่ประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ เมื่อประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ ประชาชนจึงมีเสรีภาพ ระบอบประชาธิปไตยให้เสรีภาพ และยอมรับความหลากหลายของประชาชน ประชาชนแตกต่างกันได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเลือกอาชีพ วิถีชีวิต ความเชื่อทางศาสนา หรือความคิดเห็นทางการเมือง

ดังนั้น เพื่อมิให้ความแตกต่าง และนำมาซึ่งความแตกแยกในสังคม “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย จึงต้อง ยอมรับ และ เคารพ ความแตกต่างของกันและกัน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ภายใต้ความแตกต่างกัน และต้องไม่มีการใช้ความรุนแรงต่อผู้ที่เห็นแตกต่างจากตนเอง ถึงแม้จะไม่เห็นด้วย แต่จะต้องยอมรับว่า คนอื่นมีสิทธิที่จะแตกต่างหรือมีความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากเราได้ และต้องยอมรับ โดยไม่จำเป็นที่จะต้อง เข้าใจ ว่าทำไมเขาถึงเชื่อหรือเห็นแตกต่างไปจากเรา “พลเมือง” จึงคุยเรื่องการเมืองกันในบ้านได้ ถึงแม้จะเลือกพรรคการเมืองคนละพรรค หรือมีความคิดเห็นทางการเมืองคนละข้างกัน

4. เคารพสิทธิผู้อื่น

ในระบอบประชาธิปไตย ทุกคนเป็นเจ้าของประเทศ ทุกคนจึงมี สิทธิ แต่ถ้าทุกคนใช้สิทธิโดยคำนึงถึงแต่ประโยชน์ของตนเอง หรือเอาแต่ความคิดของตนเองเป็นที่ตั้ง โดยไม่คำนึงถึงสิทธิผู้อื่น หรือไม่สนใจว่าจะเกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ใด ย่อมจะทำให้เกิดการใช้สิทธิที่กระทบกระทั่งกัน

จนกระทั่งไม่อาจที่จะอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกต่อไปได้ ประชาธิปไตย ก็จะกลายเป็น อนาธิปไตย เพราะทุกคนเอาแต่สิทธิของตนเองเป็นใหญ่ สุดท้ายประเทศชาติย่อมจะไปไม่รอด สิทธิในระบอบประชาธิปไตยจึงจำเป็นต้องมี ขอบเขต คือมีสิทธิและใช้สิทธิได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้อง เคารพ สิทธิผู้อื่น และจะต้องไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไป ละเมิด สิทธิของผู้อื่น

5. รับผิดชอบต่อสังคม

ประชาธิปไตยมิใช่ระบอบการปกครอง ตามอำเภอใจ หรือใครอยากจะทำอะไรก็ทำ โดยไม่คำนึงถึงส่วนรวม ดังนั้น นอกจากจะต้องเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และรับผิดชอบต่อผู้อื่นแล้ว “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยยังจะต้องใช้สิทธิเสรีภาพของตนโดย รับผิดชอบต่อสังคมด้วย โดยเหตุที่สังคมหรือประเทศชาติมิได้ ดีขึ้น หรือ แย่ลง โดยตัวเอง หากสังคมจะดีขึ้นได้ ก็ด้วย การกระทำของคนในสังคม และที่สังคมแย่ลงไป ก็เป็นเพราะ การกระทำ ของคนในสังคม “พลเมือง” นั่นก็คือผู้ที่มีสำนึกของความเป็นเจ้าของประเทศ และเป็นเจ้าของสังคม “พลเมือง” จึงไม่ใช่คนที่ใช้สิทธิเสรีภาพตามอำเภอใจ แล้วทำให้สังคม เสื่อม ลงไป หากเป็นผู้ที่ใช้สิทธิเสรีภาพโดยรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวมโดยมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและช่วยกันทำให้สังคมดีขึ้นกว่าที่ผ่านมา

6. เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม

ประชาธิปไตย คือการปกครอง โดย ประชาชน โดยใช้ กติกา หรือ กฎหมาย ที่มาจากประชาชนหรือผู้แทนประชาชน ระบอบประชาธิปไตยจะประสบความสำเร็จได้ ต่อเมื่อมี “พลเมือง” ที่เข้าใจหลักการพื้นฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยตามสมควร ทั้งในเรื่อง หลักประชาธิปไตย หรือ การปกครองโดยประชาชน และ หลักนิติรัฐ หรือ การปกครองโดยกฎหมาย เข้าใจเรื่องการเลือกตั้ง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง ทั้งติดตามความเป็นไป และมีส่วนร่วมในเรื่องการบ้านการเมืองทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการไปเลือกตั้ง และการมีส่วนร่วมในเรื่องอื่นๆ ตามสมควร ถ้ามีความขัดแย้งก็เคารพกติกา และใช้วิถีทางประชาธิปไตยในการแก้ปัญหา โดยไม่ใช้กำลังหรือความรุนแรง

7.4 การพัฒนาพื้นฐานพลเมืองสู่ความเป็นพลเมือง

สังคมประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของพลเมืองหรือประชาชน ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ดীনัน ต้องได้รับการพัฒนาความรู้และเข้าใจหลักการประชาธิปไตย ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในสังคมประชาธิปไตยที่นำไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ การรู้จักการใช้เหตุผล เป็นหนทางสู่การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างรอบคอบ สร้างหนทางแห่งความเป็นสุข และต้องยอมรับความคิดที่แตกต่าง ไม่ใช้การบีบบังคับ ต่อมาต้องเห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม คำนึงถึงระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นบรรทัดฐานของสังคม ไม่ถือเอาเสรีภาพแห่งบุคคลเป็นสำคัญ และสุดท้ายต้องมีวิจรรย์ญาณในการพิจารณาตัดสินแก้ไขปัญหาและยอมรับหลักการเสียงข้างมากในการปกครองที่เหมาะสม ไม่ละเลยเสียงข้างน้อย และสังคมประชาธิปไตย ต้องมุ่งให้คนเห็นความสำคัญตั้งแต่ระดับใกล้ตัวเองไปสู่ระดับไกลตัว

ดังนั้น “การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง” จะทำให้เกิดพลเมืองที่มี ความรับผิดชอบ ด้วย จิตสำนึก โดยเริ่มต้นจากความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและต่อชุมชนของตนเอง จากนั้นจึงนำไปสู่ความรับผิดชอบต่อ

สังคม และต่อประเทศชาติ สำหรับ “วิชาหน้าที่พลเมือง” มุ่งปลูกฝังให้ประชาชนต้องทำ เพราะเป็นหน้าที่ ซึ่งไม่เหมือนกัน มักมุ่งไปในเรื่องหน้าที่ต่อ “ชาติ” โดยไม่ได้เริ่มจากเรื่องใกล้ตัวคือเรื่องของชุมชนของตนเอง แต่อย่างไรก็ตามการมี “วิชาหน้าที่พลเมือง” อย่างน้อยยังทำให้คนไทยที่ผ่านการศึกษาในโรงเรียนในอดีตถูกปลูกฝังให้มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและประเทศชาติในระดับหนึ่ง การที่ “วิชาหน้าที่พลเมือง” ถูกยกเลิกไป จึงทำให้เกิดปัญหามากขึ้น เพราะทุกคนจะพูดถึงแต่สิทธิเสรีภาพของตนเอง แต่ไม่พูดถึงความรับผิดชอบอีกต่อไป ปัจจุบันโรงเรียนส่วนใหญ่ในประเทศไทยสอนแต่การแข่งขัน เอาการแข่งขันกันเพื่อเข้ามหาวิทยาลัย จนเด็กต้องไป “เรียนพิเศษ” กันตั้งแต่ชั้นอนุบาล ครูจำนวนไม่น้อยก็ได้สอนนักเรียนในห้องเรียนอย่างเต็มที่ เพราะจะเก็บไว้ไปสอนตอนเรียนพิเศษ

ความจริงแล้วการแข่งขันมิใช่เรื่องเลวร้าย หากเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการกระตุ้นให้เด็กพัฒนาศักยภาพของตนเอง แต่การสอนให้แข่งขันกันแต่เพียงอย่างเดียวโดยไม่สอนเรื่องความรับผิดชอบและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น จะนำมาซึ่งความเห็นแก่ตัว เมื่อจบจากโรงเรียนมาเข้ามหาวิทยาลัยก็จะพบกับระบบการศึกษาแบบ แยกส่วน เรียนทีละวิชา เรียนครบก็จบได้ ไม่ได้เชื่อมโยงกับความเป็นไปนอกห้องเรียน แล้วก็มักจะสอนแต่ “ความรู้” ในตำรา ไม่ค่อยได้สอน “ความจริง” และความเป็นไปของสังคม ระบบการศึกษาของประเทศไทยตั้งแต่ระดับโรงเรียนจนกระทั่งถึงระดับมหาวิทยาลัย จึงไม่สามารถสร้าง “พลเมือง” ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมได้อย่างที่ควรจะเป็น

เมื่อไม่มี “พลเมือง” ประชาธิปไตยของประเทศไทยจึงล้มเหลวมาตลอด ประชาชนส่วนใหญ่ มิได้เป็น “พลเมือง” ที่มีอิสรภาพ หากแต่ต้องอยู่ภายใต้ “ระบบอุปถัมภ์” ของนักการเมืองที่มาจาก การเลือกตั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับนักการเมืองเป็น แนวตั้ง มิใช่ แนวระนาบ ส.ส. ให้การอุปถัมภ์และประโยชน์แก่ประชาชน ประชาชนก็เลือก ส.ส. คนนั้นเป็น ส.ส. เพื่อให้ความอุปถัมภ์แก่ตนเองต่อไป “พรรคการเมือง” จึงมักจะมีใช้เครื่องมือของประชาชนในการสร้างเจตนาารมณ์ทางการเมืองดังที่ควรจะเป็น หากเป็นที่รวมกันของ “ผู้อุปถัมภ์” ที่มาจากการเลือกตั้ง การจัดตั้งรัฐบาลเป็นเรื่องของการจัดสรรผลประโยชน์ และตามมาด้วยเรื่องการลงทุนและคอร์รัปชัน ในที่สุดก็นำไปสู่การรัฐประหารและฉีกรัฐธรรมนูญ ถึงแม้จะมีความพยายามแก้ปัญหาด้วยการไป “เผยแพร่ประชาธิปไตย” หรือ “สร้างจิตสำนึกประชาธิปไตย” ให้กับประชาชนในต่างจังหวัด แต่ก็ล้มเหลวมาโดยตลอด เพราะผู้ไปเผยแพร่ก็ไม่รู้ว่าอะไรคือ ประชาธิปไตย และไม่เข้าใจว่า “จิตสำนึกประชาธิปไตย” คืออะไร จิตสำนึกประชาธิปไตย ก็คือความเป็น “พลเมือง” นั่นเอง และความเป็น “พลเมือง” นี้เองคือรากฐานของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นสิ่งที่ประเทศไทยไม่เคยทำ

ถ้าประชาชนเป็น “พลเมือง” ก็จะเกิด “สังคมพลเมือง” (Civil Society) และประชาธิปไตยจะเป็นการปกครองโดยประชาชนอย่างแท้จริง

ความจริงหากประชาชนเป็น “พลเมือง” ประชาธิปไตย แม้ว่าจะเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบผู้แทน (Representative Democracy) คือ ประชาชนมิได้ใช้อำนาจอธิปไตยโดยตรง แต่ใช้โดยผ่านการเลือกผู้แทน แต่ก็ยังคงเป็นการปกครอง โดยประชาชน มิใช่การปกครองโดยผู้แทน หรือปกครองโดยนักการเมืองหรือพรรคการเมือง เพราะประชาชนที่เป็น “พลเมือง” จะเป็นอิสระไม่อยู่

ภายใต้การครอบงำหรือการก่อกวนของนักการเมืองหรือผู้มีอำนาจคนใด ประชาธิปไตยของประเทศที่มีพลเมือง จึงยังเป็นประชาธิปไตยที่เป็นการปกครองโดยประชาชน มิใช่ปกครองโดยนักการเมือง

ตัวอย่างเช่น

ประเทศอังกฤษ เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองเพิ่งสิ้นสุดลง ในขณะนั้น วินสตัน เชอร์ชิล เป็นนายกรัฐมนตรีที่คนอังกฤษนิยมชมชอบมาก เพราะทำให้อังกฤษชนะเยอรมัน แต่ทั้งๆ ที่เชอร์ชิลมีอำนาจมากและคนนิยมมาก แต่คนอังกฤษก็ไม่เลือกเชอร์ชิลให้กลับเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรี เพราะประชาชนรู้และเข้าใจดีว่า เชอร์ชิล ไม่เหมาะกับการบริหารประเทศในยุคหลังสงคราม

สหรัฐอเมริกา ถ้าหากประธานาธิบดีมาจากพรรครีพับลิกัน และพรรครีพับลิกันมีเสียงข้างมากในสภาองเกรส (สภาผู้แทนราษฎร) แต่ปรากฏว่าประธานาธิบดีบริหารประเทศไม่ดี ถึงเวลาเลือกตั้ง ส.ส. ซึ่งสหรัฐอเมริกาเลือกทุก ๆ สองปี ประชาชนจะเลือก ส.ส. พรรคเดโมแครต ให้เข้าไป ถ่วงดุลกับพรรครีพับลิกัน ในทางกลับกัน สมมติว่าประธานาธิบดีจากพรรครีพับลิกันบริหารประเทศได้ดี แต่พรรครีพับลิกันมีเสียงข้างน้อยในสภาองเกรส ประชาชนก็จะเลือก ส.ส. ของพรรครีพับลิกันเข้าสภาองเกรสไปให้มากขึ้น เพื่อสนับสนุนการทำงานของประธานาธิบดี นี่คือนัยของการปกครองโดยประชาชน ที่ประชาชนใช้พรรคการเมืองและนักการเมือง มิใช่ถ่วงดุลกันหรือพรรคการเมืองใช้ประชาธิปไตย นี่คือการเมืองของพลเมือง ที่มีในระบอบประชาธิปไตย และความเป็น “พลเมือง” เท่านั้น

ดังนั้น เมื่อประชาชนในสังคมใดมีความเป็น “พลเมือง” สังคมนั้นก็จะเป็น Civil Society หรือประชาสังคมที่ประกอบด้วย “พลเมือง” ที่เอาใจใส่ในความเป็นไปและมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชน ปัญหาของสังคม และปัญหาของบ้านเมือง Civil Society นี้ เรามักจะแปลกันว่า “ประชาสังคม” แท้ที่จริงแล้ว Civil Society ก็คือ “สังคมพลเมือง” หรือสังคมที่ประกอบด้วย “พลเมือง” นั่นเอง

เมื่อเกิด “สังคมพลเมือง” ขึ้นมาแล้ว สังคมก็เข้มแข็งในการถ่วงดุลกับอำนาจ ทั้งอำนาจทางการเมืองและอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมืองภาคประชาชนจะเข้มแข็ง การปกครองท้องถิ่นจะเข้มแข็ง ชุมชนจะเข้มแข็ง ผู้บริโภคจะเข้มแข็ง ประชาชนจะมีบทบาทในการแก้ปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาศีลธรรม ปัญหาจรรยาบรรณ หรือปัญหาอื่นๆ ทั้งหมด ก็จะคลี่คลายแก้ไขไปได้แทบทั้งหมด เพราะสังคมจะไม่รอคอยหรือเรียกร้องให้รัฐบาล หรือให้ ส.ส. มาแก้ไขให้แต่อย่างใดอีกต่อไป หากประสงค์ให้ สังคมไทยต้องการพลเมืองที่มีคุณภาพ ก็ต้องเริ่มพัฒนาทั้งร่างกาย จิตใจ วิญญาณที่สมบูรณ์ คิดเป็น ทำเป็น แก้ไขปัญหาได้ เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีประโยชน์แก่การพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า

ในสังคมไทย ต้องนำหลักการพื้นฐานที่จะทำให้มีการฝึกฝนลักษณะพลเมืองที่ดีในสังคมประชาธิปไตย ซึ่งค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ เป็นพื้นฐานสำคัญแก่คนไทย ต้องเริ่มจากการฝึกฝนและพัฒนาให้บุคคลรู้จักคิด และปฏิบัติตามบรรทัดฐานสังคมที่อยู่ร่วมกันก่อน และจารีตประเพณีธรรมนิยมทางสังคมที่ถูกต้อง มีคุณธรรมของความเป็นคนดี และมีจริยธรรมในตนเองซึ่งต้องเกิดขึ้นจากลักษณะบุคคลที่พร้อมด้วยปัญญา กล้าหาญ รู้จักประมาณ และมีความยุติธรรม กล่าวคือ

1) **ระดับตนเอง** รู้จักการปฏิบัติตนให้เป็นคนดีตามบทบาทหน้าที่ที่ตนเองมี สถานภาพได้อย่างเหมาะสม ถือเป็นภาระหน้าที่ที่พึงต้องกระทำ ศึกษาเรียนรู้พัฒนาสติปัญญาให้เกิด

รอบรู้รอบคอบ เช่น นักศึกษามหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ควรรู้ศึกษเล่าเรียนพัฒนาตนเอง รู้จักกิริยามารยาทในการพูด การแต่งกาย การประทานอาหาร ฯลฯ มีความตระหนักในการปฏิบัติตนตามวิถีชีวิตดีของสังคม การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและปฏิบัติตามวัฒนธรรมที่เหมาะสม

ดังนั้น บุคคลควรต้องมุ่งสร้างการประพฤติที่ดี โดยยึดค่านิยมหลัก 12 ประการ ตามที่คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) โดย พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีคนที่ 29 เพื่อให้คนไทยปฏิบัติตนให้เป็นที่ยอมรับแก่บุคคลรอบข้าง เป็นผู้ปฏิบัติประโยชน์เพื่อสังคมส่วนรวม (ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์, 2557 : 13) มีดังนี้

หนึ่งรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
สามกตัญญู พ่อแม่ สุดหัวใจ
ห้ารักษา วัฒนธรรม ประจำชาติ
เจ็ดเรียนรู้ อธิปไตย ของประชา
เก้าปฏิบัติ ตามพระ ราชดำรัส
สิบเอ็ดต้อง เข้มแข็ง ทั้งกายใจ

สองซื่อสัตย์ เสียสละ อดทนได้
สี่มุ่งใฝ่ เล่าเรียน เพียรวิชา
หกไม่ขาด ศีลธรรม ศาสนา
แปดรักษา วินัย กฎหมายไทย
สิบไม่ขาด พอเพียง เลี้ยงชีพได้
สิบสองไซ้รู้ คิดอะไร ให้ส่วนรวม

การแต่งกายของนักศึกษาที่ถูกต้องตามแบบแผนและสร้างความสง่างามแก่ตนเอง

2) ระดับครอบครัว เป็นหน่วยสังคมเล็กที่สุด เป็นสถาบันหนึ่งที่ทำหน้าที่วางรากฐานให้แก่บุคคล และสถาบันอื่นๆ ในสังคม เพราะมนุษย์เกิดมาแล้ว ต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวด้วยเหตุผลเชิงจริยธรรม ให้ความรัก ความเอาใจใส่ ได้รับการถ่ายทอดความรู้ ศีลธรรม จรรยา ประสบการณ์รับผิดชอบโดยตรงต่อสมาชิกในครอบครัว ในฐานะที่นักศึกษาเป็นสมาชิกคนหนึ่งในครอบครัว มีบทบาทการเป็นลูก จึงควรเรียนรู้หน้าที่ของลูก ควรปฏิบัติต่อบิดามารดาให้เหมาะสมอย่างไร ดังนั้น บทบาทหน้าที่ต่อครอบครัว เป็นสถาบันที่สำคัญที่สุด ที่ถ่ายทอดการเรียนรู้ทุกเรื่องในการดำรงชีวิตโดยตรงต่อลูกหลาน และเป็นสถาบันอบรมนิสัยให้บุตรหลานในสังคมเป็นคนดีแก่สังคม และยังเป็นสถาบันที่สร้างความมั่นคงให้แก่ประเทศชาติ กล่าวคือ (วิมล จิโรจพันธ์ , 2548 : 3-15) กล่าวคือ

1. เคารพเชื่อฟังบิดามารดา
2. รับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ รู้จักเป็นคนอดทน ขยันขันแข็ง มีความมานะ พยายาม รู้จักวิธีทำงาน และสอนให้มีประสบการณ์ในการทำงาน
3. เลี้ยงดูบุตรด้วยความเต็มใจ
4. ประหยัด ไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย
5. รักใคร่ปรองดองในหมู่เพื่อน้อง ในบ้าน มีความรักใคร่สามัคคีกัน ไม่ก่อเรื่องทะเลาะวิวาท
6. ขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียน
7. รู้จักเสนอความคิดเห็น และแนวทางที่เป็นประโยชน์กับครอบครัว
8. ประพฤติตนเป็นคนดี
9. ให้ความรักความอบอุ่นทั้งร่างกายและจิตใจแก่บุคคลในครอบครัว

3) ระดับชุมชน ชุมชนต้องเป็นพลังสังคมแบบพึ่งตนเอง ที่มีส่วนสำคัญในการร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศ ต้องร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา และร่วมรับผิดชอบในตนเอง ต่อชุมชนมากที่สุด และพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยตนเองตามค่านิยมที่เหมาะสม วิธีคิด และมีเป้าหมายที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ทั้งนี้โดยสร้างความร่วมมือแก่กันและกัน และต้องทำให้ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาคม ให้เป็นชุมชนที่มีรากฐานวัฒนธรรม รักษากฎจารีตประเพณี ดำเนินชีวิตไปตามระบบคุณค่าและความคิดของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4) ระดับสังคม ในระดับนี้เป็นการให้ความสำคัญกับองค์การ สถาบันสังคมที่มีบทบาทและหน้าที่เชิงบริหารสังคม เป็นเสมือนโครงสร้างสังคมที่ช่วยพยุงความเป็นปึกแผ่นทางสังคม และสนับสนุนส่งเสริมให้บุคคลปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามบรรทัดฐานสังคม สมาชิกอยู่ร่วมกันปกติ มีความสงบสุข จะช่วยให้สังคมส่วนรวมมั่นคง เช่น บทบาทหน้าที่ของครูบาอาจารย์ มีหน้าที่อบรมสั่งสอนนักศึกษาให้เป็นคนดีของสังคม ก็เพื่อให้เป็นบุคคลที่ช่วยพัฒนาประเทศชาติได้มั่นคง สถาบันการศึกษา ต้องทำหน้าที่สร้างคนให้มีความรับผิดชอบต่อสังคม (social responsibility) โดยคำนึงความหลากหลายทางวัฒนธรรม และความแตกต่างกันระหว่างสังคมวัฒนธรรม ดังนั้น บทบาทหน้าที่ต่อสังคม จึงมีความสำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคมให้มีความปกติสุข ซึ่งกลุ่มคนในสังคมที่รู้จักปรับตัวให้เหมาะสม มีเหตุผลและร่วมแรงร่วมใจกันโดยยึดหลักถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ยึดหลักการปฏิบัติที่ถูกต้อง ย่อมจะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมมีความสุขต่อไป

5) ระดับประเทศชาติ ระดับนี้เป็นโครงสร้างการบริหารจัดการบ้านเมืองที่เป็นผู้กำหนดทิศทางการนโยบาย ต้องส่งเสริมและสร้างหลักการดำเนินชีวิตที่มีคุณธรรมจริยธรรม มีการธำรงรักษาเอกลักษณ์ของชาติเอาไว้ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญในการดำเนินชีวิตตามคุณธรรมของการเป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตย ดังต่อไปนี้

1. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ตระหนักถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ ปฏิบัติตนรักษาสถาบันชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ให้คงอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป

2. ยึดมั่นในหลักธรรมของศาสนาที่ตนเองนับถือ ทุกศาสนามีหลักศีลธรรมที่ช่วยสร้างจิตใจของคนกระทำความดี มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กัน สมาชิกในสังคมที่ตนนับถือ

3. มีความซื่อสัตย์ คำนึงถึงประโยชน์ของสังคมส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

4. มีความรับผิดชอบต่อการงานและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

5. มีระเบียบวินัยและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์สังคมกำหนดไว้

6. มีความตรงต่อเวลา ใช้เวลาอย่างคุ้มค่า มีเหตุผล เพื่อความถูกต้อง

สรุป

ความเป็นพลเมืองในสังคมร่วมสมัย จำเป็นต้องสร้างกลไกการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง ที่ทำให้เกิดพลเมืองที่มีความรับผิดชอบด้วยจิตสำนึกในตนเอง และความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและต่อชุมชนของตนเอง โดยคำนึงถึงเหตุและผลที่กำหนดไว้ในหลักนิติรัฐ ที่คำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพความเป็นมนุษย์ รวมถึงสิทธิมนุษยชนอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

เอกสารอ้างอิง

- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2547). การเมืองการปกครองไทยหลายมิติ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์. (2557). วัฒนธรรมคุณภาพสร้างคนสร้างชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : บริษัทซีโน พับลิชชิ่ง แพนเคจจิ้ง จำกัด
- ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์. (2555). การแลกเปลี่ยนเรียนรู้การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น : มโนราห์. สัมภาษณ์, มหาวิทยาลัยทักษิณ จังหวัดสงขลา
- ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2555). การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร. บริษัท นานมีบุ๊คส์ พลัสเคชั่นส์ จำกัด.
- พุทธทาสภิกขุ. (2504). แก่นพุทธศาสนา หนังสือชนะเลิศรางวัล UNESCO แห่งสหประชาชาติ. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์ธรรมสภา
- พระพรหมมิ่งคลาจารย์. (2550). ธรรมะเพื่อชีวิตที่งดงาม. สำนักพิมพ์ธรรมสภาศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา, กรุงเทพฯ
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2546). การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตมนุษยชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา
- ภูมิพลอดุลยเดช,พระเจ้าอยู่หัว. (2540). ประมวลพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ภูมิพลอดุลยเดช,พระเจ้าอยู่หัว. (2540,2541) พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- ราชบัณฑิตยสถาน,วารสาร. (2550). พุทธทาสภิกขุ พุทธศาสนิกายเถรวาท และการปฏิรูปของนักทวยสมณนิยมในประเทศไทย แปลโดย มงคล เดชนครินทร์. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์.

- ลิขิต ธีรเวคิน. (2550). **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- วรรณนา วงษ์ฉัตร, แปล. (2555). **มีชีวิตที่ดี มีบทเรียนดี ๆ ให้ชีวิต**. สำนักพิมพ์บีบีเดีย : กรุงเทพฯ.
- วิทยากร เชียงกุล. (2551). **จิตวิทยา ความฉลาด และความคิดสร้างสรรค์**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สายธาร.
- สุขุม นวลสกุล และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ. (2539). **การเมือง การปกครองไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สำนักงาน ป.ป.ช. (2550). **คู่มือเจ้าหน้าที่ของรัฐสังกัดองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : บริษัทศรีเมืองการพิมพ์ จำกัด.
- Jonathan H. Turner.(1994). **Sociology concepts and uses**. University of California, McGraw-Hill.
- John J. Macionis. (1995). **Sociology**. Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Jeanne Ellis Ormrod. (2009). **Human Learning**. Fifth Edition, Pearson Prentice Hall ; Printed in the United States of America.
- Nevan J. Wright and Peter Race. (2004). **The Management of Service Operations**. Second edition. Printed in Croatia by Zrinskit.
- Peter Hirsch and Robert Shemin. (2012). **Living the Significant Life : 12 principles for making a difference**. Printed in the United States of America..
- Robert J. Stenberg. (2000). **Practical Intelligence in Everyday Life**. Cambridge University Press.